

УДК 02:303.436.2:069

Сергій Шемаєв,

аспірант Харківської державної академії культури

БІБЛІОТЕКА, АРХІВ, МУЗЕЙ: ШЛЯХИ СПІВРОБІТНИЦТВА

Розкриваються аспекти співробітництва бібліотек з музеями та архівами в сучасному суспільстві, визначаються шляхи подальшого співробітництва в напрямі підготовки кадрів; проведення спільних досліджень; розвитку бібліотечних музеїв як інноваційної бібліотечної діяльності; співпраці щодо представлення культурної спадщини в електронному середовищі.

Ключові слова: бібліотека, музей, архів, співробітництво, соціальні комунікації.

Досягнення у сфері науково-технічного прогресу, новітніх інформаційно-комунікаційних засобах; соціально-економічні зміни; прискорення темпів розвитку суспільства в цілому потребує відповідного сучасним реаліям підходу до соціально-культурних та освітніх закладів, зокрема до бібліотек, музеїв, архівів. Розвиток інформаційного суспільства зумовлює зміни в їх взаємовідносинах, трансформує й доповнює набір функцій, веде до їх взаємопроникнення, зближення й синтезу методів та форм роботи.

Здобутки в цьому напрямі та проблеми такої співпраці розкриваються в публікаціях українських та зарубіжних авторів, зокрема С. Кулешова, А. Антопольського, Т. Майстрович [3], С. Матліної, Н. Поздєєвої, М. Брадлей, Р. Мартіна та багато інших.

Необхідність активізації співробітництва бібліотек, музеїв, архівів, їх подальшої інтеграції в систему соціальних комунікацій суспільства посилюють суперечності між рівнем розвитку системи соціальних комунікацій та рівнем інтегрованості електронних ресурсів; між розмаїттям комунікаційних засобів і рівнем їх репрезентації в електронному середовищі; між сучасними інформаційними технологіями та можливостями збереження різних документів наукової та культурної спадщини. Тому актуальним є висвітлення особливостей взаємодії бібліотек з музеями та архівами в сучасних умовах.

Метою статті є визначення шляхів взаємодії бібліотек з музеями та архівами в умовах розвитку сучасної системи соціальних комунікацій.

Про розгортання взаємодії бібліотек з музеями та архівами говорить

реалізація їхніх спільних проєктів у різних країнах. У першу чергу їх спільна діяльність спрямована на збереження культурного надбання, зокрема: 1) прийняття всіма країнами національних програм з формування, збереження і доступу до цифрового документального надбання; 2) подальше вдосконалення правової бази, що посилює відповідальність за злочинні посягання на об'єкти культурного спадку, їх втрату, знищення, викрадення; 3) урегулювання питань майнових і особистісних прав авторів на цифрові копії документального спадку й електронних публікацій; 4) реалізація міжнародних проєктів з віртуальної реконструкції розосереджених культурно-документальних комплексів; 5) поширення інформації про значущість документального надбання [1, 6–9].

Важливість проблеми інтеграції ресурсів бібліотек, музеїв, архівів в електронному середовищі усвідомлюється й провідними українськими фахівцями. У рамках реалізації Концепції державної програми «Бібліотека-XXI» Національною парламентською бібліотекою України спільно з бібліотеками та іншими установами розпочато створення Електронної бібліотеки «Культура України» [5].

Проте в умовах розвитку електронних технологій їх взаємодія не обмежується цифровими проєктами. Зміни, що відбуваються в суспільстві, впливають на розширення функцій та розвиток нових напрямів у діяльності бібліотек, музеїв, архівів. Наприклад, в Україні розгортається співробітництво бібліотек з музеями та архівами в напрямі розвитку краєзнавчого руху, зокрема реалізується проєкт «Історична Волинь» на засадах проведення пошуково-краєзнавчих досліджень спільними зусиллями обласних бібліотек, музеїв та архівів.

Проведення спільних наукових досліджень є актуальним напрямом взаємодії бібліотек, музеїв та архівів й у провідних країнах світу, спектр яких значно ширший, ніж в Україні. Зокрема, здійснюються спільні дослідження щодо розробки міжнародного стандарту метаданих; обґрунтування інтеграції та консолідації інформаційно-ресурсної складової зазначених установ; визначення вимог до адаптації електронних ресурсів сторонніх установ для використання в бібліотеках, музеях, архівах; встановлення співвідношення професійних технологій надання послуг та вимог офіційних регламентів [6, 7, 9].

Крім того, порушуються проблеми, пов'язані з подальшими напрямами їхньої спільної діяльності. У цьому контексті заслуговує на увагу дослідження, проведене у Швеції у 2011 р., щодо визначення майбутньої ролі бібліотеки, музею, архіву в суспільстві знань. Серед респондентів:

бібліотечні фахівці – 42 %, інформаційні фахівці – 8 %, архівісти – 29 %, музейні працівники – 11 %, аспіранти – 2 %, решта – представники адміністрації, освіти [8]. За результатами проведеного аналізу було встановлено три основні професійні ролі, що стають притаманними сучасним соціокультурним установам:

- Перша – навігатор, що пов’язується з намаганням як бібліотек, так і музеїв, архівів допомагати своїм користувачам або відвідувачам орієнтуватися в електронному середовищі.

- Друга – інформаційний архітектор – відображає активізацію аналітичної діяльності у напрямі систематизації, структурування, консолідації різних видів інформації та різноманітних матеріалів з метою цифрового відображення культурної спадщини.

- Третя – комунікатор, що відтворює посилення комунікаційної функції бібліотек, музеїв та архівів у сучасному суспільстві.

Зазначені вище результати аналізу шведських дослідників демонструють зближення функцій усіх трьох типів установ та узгоджуються з результатами українських досліджень і бібліотечних практик. Разом з тим слід зауважити, що в сучасній системі соціальних комунікацій бібліотеки, музеї, архіви відіграють різні соціальні ролі, а визнання спільними для них ролі навігатора, інформаційного архітектора й комунікатора приводить до розуміння їх системної єдності.

Відбувається створення спеціальних структур для організації комунікацій між бібліотечними, музейними та іншими соціокультурними установами. Серед таких структур можна назвати Американський інститут музейно-бібліотечних послуг (IMLS), який є незалежним федеральним агентством, діяльність якого спрямовується на грантову підтримку бібліотек, музеїв та архівів; посилення їхньої інфраструктури; запровадження інновацій; розширення ролі культурних установ, розвиток їхнього партнерства [9].

В Україні значним стимулом для посилення співробітництва бібліотек, музеїв та архівів є існування та створення в музеях бібліотек та архівів, а в бібліотеках та архівах – музеїв або музейних експозицій чи виставок. Найчастіше це відбувається без необхідної кооперації та координації, без залучення спеціально підготовлених кадрів. Такий стан потребує першочергового розвитку співробітництва цих установ на засадах обміну досвідом: від ознайомлення з особливостями діяльності, взаємодії громадських об’єднань, участі у спільних програмах та проектах до розробки програм стажувань співробітників та організації комплексу спільних науково-просвітницьких і культурних заходів.

Поширення створення бібліотечних музеїв у сучасних умовах збігається із загальнокультурними тенденціями, такими як збільшення уваги до історії, потреба у фіксації поряд з фактичною емоційною складовою подій, збереження подробиць життя регіону та конкретних особистостей [2].

Безперечно, поява бібліотечних музеїв є результатом інноваційної діяльності бібліотек. Зокрема, організація музеїв історії бібліотеки пов'язана насамперед з активізацією краєзнавчої діяльності бібліотек [4]. Вивчення історії свого краю зумовлює необхідність звернення до особливостей розвитку бібліотек, проявів її місії в різні історичні періоди. Таким чином у бібліотеках спочатку з'являються невеликі тематичні виставки, які згодом у результаті пошуково-дослідної роботи переростають у справжні музейні експозиції; стають базою для створення бібліотечного музею. По-друге, використання більш яскравих музейних форм дає змогу здійсненню емоційнішого впливу на користувача, сприяє розширенню соціально-комунікаційної функції бібліотек. По-третє, кожна бібліотека має унікальну історію свого становлення та розвитку, окремий масштабний профіль діяльності. По-четверте, в умовах поширення, здебільшого, економічних та політичних цінностей нагальним завданням бібліотек є сприяння усвідомленню культурних традицій і принципів. Тому цілком логічно, що в бібліотеках створюються оригінальні музейні експозиції.

Вивчення історії бібліотеки дає змогу зрозуміти проблеми сьогодення; знайти шляхи їх вирішення; сприяє глибшому розумінню історії не тільки самої бібліотеки, а й історії міста, регіону, особистостей, сподвижників бібліотечної справи, меценатів. Музей історії бібліотеки – це особливе комунікаційне середовище, у якому відбувається зв'язок між минулим та сучасним, подається інформація наочними засобами про історичний розвиток бібліотеки, пов'язаний з культурною, науковою та виробничою діяльністю регіону та країни в цілому [4].

Саме вищезазначене стало підґрунтям для створення музею історії однієї з найстаріших, найбільших та найбагатших (у культурному розумінні) бібліотек – Харківської державної наукової бібліотеки ім. В. Г. Короленка.

Для висвітлення її першого 30-річчя було опрацьовано матеріали, що зберігаються в бібліотечних фондах, а також у відділах: фото, спогади та інші матеріали працівників, які в різні часи працювали в бібліотеці, документи Державного архіву Харківської області та Центрального науково-технічного архіву. Крім того, вивчався особистий внесок фондаторів та директорів бібліотеки в розвиток книгозбірні, узагальнювався

досвід музейних і меморіальних форм діяльності наукових бібліотек України та Російської Федерації як одного з пріоритетних інноваційних напрямів історичного дослідження.

Представлений експозиційний матеріал розподілено на розділи. Перший розділ – «Акт громадської ініціативи» – висвітлює історію створення ХГБ через представлення архівних, бібліотечних документів, музейних об'єктів, фото видатних учених, земських діячів, ентузіастів народної освіти того часу; розкриває відносини книгозбірні з владою; відображає зростання бібліотеки, зміни в її розташуванні до отримання власної будівлі. Другий – «Нові можливості, нові перспективи» – спрямований на розкриття особливостей створення спеціалізованої будівлі бібліотеки, її остаточне розташування та окреслення нових перспектив розвитку, які з'явилися у зв'язку з цією подією. Третій розділ – «Структура та управління» – докладно висвітлює структуру бібліотечного закладу з усіма її підрозділами та розкриває специфічні подробиці в організації керування бібліотекою. Завершується розкриття історії ХГБ за перше 30-річчя демонстрацією провідного значення книгозбірні не тільки для міста та регіону, а й для вітчизняної бібліотечної справи в цілому.

Значно доповнює та сприяє закріпленню враження значущості бібліотеки банер із зображенням професорів Харківського імператорського університету, які зробили значний внесок у створення та розвиток Харківської громадської бібліотеки. Банер підготовлено спільно з асоціацією випускників, викладачів і друзів Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна.

Застосування музейних та архівних засобів сприяє якісному та реальному поданню діяльності бібліотеки на різних історичних етапах, розкриттю динаміки формування фондів, визначенню змін у застосуванні форм і методів обслуговування, висвітленню внеску відомих діячів науки і культури та співробітників книгозбірні в її розвиток, репрезентації культурної спадщини. Застосування комплексу засобів сприяє формуванню атмосфери причетності наших сучасників до представлені епохи, включенню користувачів бібліотеки в історико-культурний контекст.

Разом з тим слід зауважити, що, незважаючи на поширення музейних форм у бібліотеках, проблемними зонами в напрямі створення та функціонування бібліотечних музеїв залишаються:

- методика організації музейних експозицій;
- робота з музейним фондом;
- форма власності музейних предметів і колекцій;
- видача користувачам бібліотек музейних експонатів;

- відображення музейної діяльності в статуті бібліотеки;
- визначення правового статусу бібліотечних музеїв.

Зазначене вимагає встановлення тіснішої взаємодії між бібліотеками та музеями й архівами, посилення їх партнерства, організації спільних досліджень.

Важливою умовою успіху співробітництва зазначених соціально-комунікаційних структур є підготовка та підвищення кваліфікації фахівців бібліотечної сфери в напрямі отримання необхідних додаткових знань із музейної справи і, навпаки, розширення знань з бібліотекознавства в музейних та архівних фахівців; встановлення тісних зв'язків з музейними кафедрами; внесення доповнень у навчальні програми підготовки бібліотечних, музейних, архівних фахівців або розробка спільних програм, до яких входить:

- організація та проведення зазначеними закладами один для одного різноманітних майстер-класів, практикумів, лекцій та інших занять з підвищення кваліфікації;

- введення частини музейних дисциплін до освітнього процесу бібліотекознавців, документознавців, архіваріусів та, навпаки, для музеєзнавців з бібліотечних і архівних дисциплін;

- створення спеціалізованих курсів з перепідготовки бібліотечних, музейних і архівних фахівців відповідно до нових форм роботи зазначених закладів.

Потребує уваги й спільна участь бібліотек, музеїв та архівів у проведенні адвокаційної діяльності, яка розглядається як процес впливу та формування нового розуміння місця соціально-комунікаційних структур у сучасному суспільстві, як зміцнення їх позицій та просування нового іміджу.

Подальшим шляхом посилення взаємодії між бібліотеками, музеями й архівами може бути організація блогів, форумів, віртуальних дискусій для обговорення кращих практик та інновацій. Перспективним напрямом взаємодії бібліотек, музеїв, архівів в умовах розвитку електронних комунікацій вбачається створення партнерської моделі, що базується насамперед на інтеграції інформаційних ресурсів, інформації, знань; організації спільних конференцій, семінарів; проведення занять з підвищення кваліфікації для працівників зазначених установ; створення віртуальної наукової лабораторії для дослідників із музеїв, архівів, бібліотек.

Розвиток зв'язків бібліотек з архівами та музеями потребує врахування особливостей діяльності кожної з установ, формування в них розуміння взаємної корисності. Формування постійних і тимчасових зв'язків

і взаємозв'язків на одному або на різних рівнях розвитку компонентів системи створює умови для переходу на вищий рівень її організації.

Таким чином, можна зробити висновок, що:

1. У зарубіжній практиці широкого розвитку набуло розгортання співробітництва бібліотек, музеїв та архівів щодо створення електронних ресурсів; організації освітніх заходів; проведення спільних наукових досліджень. Бібліотеки, музеї, архіви одержують можливість вчитися працювати разом на основі різних підходів, використовуючи потенціал фахівців своїх установ.

2. Важливим аспектом посилення взаємодії бібліотек з архівами та музеями є розвиток бібліотечних музеїв. Їх створення на засадах кооперації та партнерства сприятиме розвитку не тільки бібліотеки, а й музеїв та архівів, що створить умови до формування якіснішого соціально-комунікаційного простору.

3. Спектр шляхів взаємодії бібліотек, музеїв, архівів постійно розширюється. Цьому сприяють загальнокультурні процеси, які охоплюють усі інститути пам'яті людства.

4. До основних шляхів поглиблення співробітництва бібліотек, музеїв та архівів слід віднести: інтеграцію інформаційно-ресурсної складової в електронному середовищі; співпрацю у справі поцифрування культурного надбання; формування спільних баз даних із загальним доступом та рівними правами користування; розробку й реалізацію спільних освітніх програм; організацію цілісних підрозділів у вигляді двох інших закладів по відношенню до себе; створення місцевих і регіональних організацій або спільнот, до яких входитиме якомога більша кількість архівних, бібліотечних та музейних установ.

Розгортання взаємодії музеїв, бібліотек, архівів сприятиме економії матеріальних ресурсів; розширенню можливостей для пошуку додаткового фінансування спільних проектів; зростанню якості електронних збірань, їх збагаченню; розширенню доступу до цифрових об'єктів, що становлять культурну спадщину; інтелектуалізації електронного середовища.

Зазначене потребує поглибленого вивчення аспектів взаємодії музеїв, бібліотек, архівів в Україні в сучасній системі соціальних комунікацій.

Список використаних джерел

1. Библиотека, музей, архив: создания единого информационного ресурса. Проблемы и решения / Смирнов В. Н., Палей Д. Э., Курчинский Д. Н.

[и др.] // Восьмая Междунар. конф. «Крым-2001», Судак. Библиотеки и ассоциации в меняющемся мире: новые технологии и новые формы сотрудничества. – Тр. конф. – Т. 1. – М. 2001. – С. 388–392.

2. *Кулешов С. Г.* Архів, бібліотека, музей: спроба інтеграції на засадах комунікаційного підходу / С. Г. Кулешов // Студії з архівної справи та документознавства. – 2009. – Т. 17. – С. 29–31.

3. *Майстрович Т. В.* Библиотеки, архивы, музеи: понятийный ряд / Т. В. Майстрович // Библиотековедение. – 2000. – № 3. – С. 16–22.

4. *Матлина С.* Нужны ли библиотекам музейные подразделения? О библиотеках-музеях и мемориальных библиотеках / С. Матлина // Библ. дело. – 2007. – № 18. – С. 3–6.

5. *Микитенко А.* Електронна бібліотека «Культура України» / А. Микитенко // Бібл. планета. – 2011 (№ 51). – № 1. – С. 5.

6. *Bradley M.* Collaboration between libraries, archives and museums: Essential for maintaining relevance in the Digital Age / M. Bradley // Journal of the American Society for Information Science and Technology. – 2010. – V. 58, № 14. – P. 2205–2225.

7. *Huvila I.* Navigators, Debaters or Information Architects? How Library, Museum and Archive Professionals Perceive their Role in the Future Society / I. Huvila // Information in e-Motion : BOBCATSSS 2012. 20 th International Conference on Information Science, Amsterdam, 23–25 January 2012. – P. 190–195.

8. *Higgs E.* Integration of Libraries, Museums and Archives [Electronic resource] / Edward Higgs // History and Electronic Artefacts. – Oxford : Oxford University Press, 1998. – P. 207–224. – Mode of access: <http://alexia.lis.uiuc.edu/>. – Title from the screen.

9. *Martin R.* Cooperation and Change: Archives, Libraries and Museums in the United State [Electronic resource] / Robert Martin // World Library and Information Congress: 1–9 August 2003, Berlin, Germany. – Mode of access: <http://archive.ifla.org/>. – Title from the screen.